

לשאלה הנ"ל (א)

א. עומדים אנחנו היום ערב שנת השביעית הבאה עלינו לטובה בשנה הבאה שנת השי"ב, ואומרים כדברי רבי עקיבא לתלמידיו (ברכות ס"א) „כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה... אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?“, במשך מאות שנות גלותנו קוינו וייחלנו ליום הגדול של שיבת ישראל לארצו הקדושה המשוחררת מעול הגויים והמשעבדים ושאפנו לקיים את המצוה הגדולה הזאת המסמלת ביותר את הקשר שבין התורה וישראל עם ארצו הקדושה, כי המצוה מתחילה במלים אלו (ויקרא כ"ה) „וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמור. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, ושבתה הארץ שבת לה'. שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה. ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה'. שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור“. והנחת מצות שביעית גרמה להגלותנו מארצנו, (אבות פרק ה') „גלות באה לעולם על עון שמיטת הארץ“ (שבת ל"ג) „מגלין אותן זבאין אחרים ויושבין במקומן, שנאמר (ויקרא כ"ו) אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם, אז תשבת הארץ והרצה את שבתותיה. כל ימי השמה תשבות, את אשר לא שבתה בשבתותיכם, קשבתכם עליה“.

ולעומת זה מדינתנו הצעירה עומדת עוד בתחילת התבססותה והתפתחותה הכלכלית ואין עמידתה איתנה כל כך כל זמן שאין אדמתה מצמיחה את הדרוש לאספקת תושביה והיא זקוקה להביא ממרחק לחמה, מעבר לימים, שדרושה לזה מטבע זר שיקשה להשיגה, וזה פוגע קשה במצב הבטחון של הארץ, וכבר אמרו חכמים (מנחות ק"ג) על הפסוק (דברים כ"ח) „והיו חייך תלואים לך מנגד — זה הלוקח תבואה משנה לשנה (שאין לו קרקע לזרוע, והיינו חיי תלואים, שאינו יודע אם יהיו לו מעות לשנה הבאה)“, ואולי לזה כוונה התורה שהדגישה בפרשת שמיטה (ויקרא כ"ה) „ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע, וישבתם לבטח עליה“ כי בטחון הארץ תלוי בהתבססותה הכלכלית.

ובזה אנחנו מבינים את הפסוקים בפרשת שמיטה (ויקרא כ"ה) „וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו? וצויתי את ברכתי לכם בשנה השישית, ועשת התבואה לשלש השנים“, והעיר על זה הצדיק רבי זושא (מובא בספר אחיו „נועם אלימלך“) היות „שהתורה יצאה כאן מדרכה, שדרך הקרא לכתוב איזה יתור לשון בפסוק ועל ידי זה מתורץ הקושיא, אבל הקושיא בעצמה לא נכתבה בתורה, וכאן נכתבה הקושיא בעצמה בתורה? וטוב היה שלא לומר כי אם וצויתי את ברכתי וממילא לא יקשה לשום אדם לומר מה יאכל?“

ואם הכוונה כאן לשכר עבור מצות שמיטה, היתה הברכה צריכה לבא בשנה שמינית אחרי קיום המצוה, כמו שכתוב „אם בחוקתי תלכו.. ונתתי גשמכם בעתם” שהשכר בא תמיד אחרי קיום המצוה?

אמנם מבואר בטור ובשלחן ערוך (אורח חיים סימן תרכה) לכוין בישיבת הסוכה שהקדוש ברוך הקיף את ישראל עם ענני כבוד בעת צאתם ממצרים לבל יכם שרב ושמש, והקשה שם הב"ח הלא לא מצינו שיהיה חיוב לכוין טעם המצוה? וביאר כי אחרי שמצינו שהתורה נימקה מצות סוכה (ויקרא כ"ג) „בסוכות תשבו שבעת ימים... למען ידעו דורתכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים” ולא עשתה כן התורה במצוות אחרות לתת טעם ונימוק למצוה, שמע מינה שהתורה רצתה שבעת קיום המצוה יש לזכור ולחשוב על הדבר הזה. ואף אנו נאמר לענין שמיטה, אחרי שראינו שהתורה מזכירה את הקושיא שתתעורר בקשר לשמיטה „מה נאכל בשנה השביעית?” שמע מינה שזה גם מחלקי המצוה לטפל בבעייה זו להתחשב אתה בקשר לסדור שמיטה. (ואולי זהו המקור למה שאמרו (סנהדרין כ"ו) „מכריו רבי ינאי, פוקו וזרעו בשביעית — משום ארנונא” והקשו שם בתוספות „ומשום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורה דאורייתא? ותירצו בתירוץ השני דפקוח נפש הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך, והכי אתמר בירושלמי — משום חיי נפש”). עוד בשמיטות שלפני תקומת מדינת ישראל שקדו גאוני ישראל על תקנת הצבור ומצאו דרך להציל את הצבור מאיסור עבודת קרקע בשביעית ח"ו וביחד זה לדאוג שלא יתמוטט ח"ו מצבם הכלכלי של האיכרים והתושבים, על ידי סדור שטר-מכירה. סדור זה נעשה בתור „הוראת שעה” לפני כל שמיטה לפי צורך השעה, אם כי ערערו על זה כמה גדולים בימים ההם מתוך טענות שונות, ואזכיר טענה אחת אשר התחזקה ביתר חריפות עם הקמת מדינת ישראל. כתוב בתורה (דברים ז') „לא תחנם”, והיא במסכת עבודה זרה י"ב ופסקו הרמב"ם (הלכות עכרים פרק י') „אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל... ומפני מה אין מוכרין להם? שנאמר; ולא תחנם — לא תהן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע — ישיבתם ישיבת ארעי היא”, אם כן מה הועלנו בזה שהצלנו את המוכרים מאיסור עבודה בשנה השביעית אם בבת אחת אנחנו מכשילים אותם באיסור מכירת אדמת ישראל לגוי? אם כי הגדולים בימיהם דחו טענה זו כי ידוע שלא תשאר הקרקע בידי הגוי ואחר שביעית יחזור וימכרנה לישראל זה שלא תישאר הקרקע בידו של נכרי, עם כל זאת עם תקומת מדינת ישראל נעשה הענין עדין ביותר, שאדמות ארץ ישראל שזכינו בחסדי ה' לגאלם מיד הגויים — „אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי” כפשוטו ממש וגם כתרגומו „בצלותי ובבעותי”, נלך ונמכור אותם לגוי רק למראית עין. לכן עלינו לחפש תקנה אחרת אשר תבטיח מצד אחד את קיומה הכלכלי של החקלאות בפרט ושל התושבים בכלל, ומצד השני שלא להכשל חס ושלום באיסור שביעית שבו תלוי קיומו של עם ישראל בארצו הקדושה. צעיר אנכי לימים, זחלתי ואירא מחוות דעי בענין חמור זה לדון לפני רבותינו הגדולים שליט"א, אמנם כיון שהדבר נוגע לחיי נפש של עמנו, הן במובן הכלכלי והן במובן הרוחני, וכבר אמרו במשנה (סנהדרין ל"ב) „דיני נפשות מתחילין מן הצד (מן הקטנים)”, הנני מרשה לעצמי להציע כמה הערות — לא

להלכה ומכל שכן למעשה — בדבר אפשרות הפקר בשביעית ולברר האם שייך איסור שביעית באדמות הפקר.

ב. כתוב בתורה (ויקרא כ"ה) „ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, נראה מזה שהתורה לא אסרה את העבודה בשנה השביעית רק באדמה שיש לה בעלות על הקרקע „שדך, וכמו שאמרו לענין חמץ על מה כתוב (שמות י"ג) „ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך" אמרו (פסחים ה') „שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה" ונמעט מזה חמץ של נכרי של הפקר ושל הקדש, [ולדברי רב אחא בר יעקב אליבא דרבי יהודה (פסחים כ"ט) דמקיש שאור דאכילה לשאור דראיה ואומר שלך אי אתה אוכל אבל אתה אוכל של אחרים ושל גבוה מותר אף באכילה לפי דברי רש"י. אמנם התוספות דוחים את זה דאי אפשר לאכול מה ששיך לאחרים, דאם נתנו לו חבירו הרי בשעת האכילה זה כבר שלו, ואם גזלו הרי חייב באחריותו וגם כן נחשב שלו, אם כן חמץ של אחרים לגבי אכילה אין במציאות, אבל לגבי ראייה באמת אינו עובר על כל יראה על חמץ שאינו שלו]. וזהו המקור למה שאמרו (פסחים ו') מדאורייתא ביטול בעלמא סגי, ולדעת התוספות ביטול פירושו שמפקירו והחמץ אינו שלו ושוב אינו עובר עליו, (ואף שהפקר צריך להיות בפני שלשה? תירצו התוספות שמדאורייתא אין צריך); והר"ן פירש (בריש פסחים) דחמץ ממילא אינו ברשותו של אדם (שאסור בהנאה) ורק שעשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו להתחייב עליו, אם כן בגילוי דעתא דלא ניחא ליה דליהוי ליה זכות בגויה סגי; והמרדכי (שם) ביאר דכדי להנצל מאיסור חמץ בודאי גמר בדעתו להפקירו בלב שלם, והזכירו התוספות (בבא מציעא ל') סברא כזו לענין הפקרת גיגית ונר לבית שמאי דסבירא ליה אדם מצווה על שביתת כליו בשבת. הרי כיון שמפקירו אינו שלו ואינו עובר עליו בחמץ, כמו כן בשדה אם מפקירו אין זה בגדר „שדך". וכבר נגעו בזה רבותינו האחרונים הגאון הנצי"ב זצ"ל במשיב דבר (סי' נ'), ושבת הארץ (בפנים ובקו"א) למרן הגראי"ה קוק זצ"ל. והביאו ראייה לזה מדברי הירושלמי (פיאה פרק ז', פסחים ד') על דברי התוספתא (פיאה פרק ג') „הנוטע כרם להקדש פטור מן הערלה ומן הרבעי וחייב בשביעית", ומפרש בירושלמי שם „ר' זעירא בשם ר' יוחנן (ויקרא כ"ה) ושבתה הארץ שבת לה, אפילו דבר שהוא לה' קדושת שביעית חלה עליה. וקשה למה לנו פסוק על זה ששביעית חלה גם על דבר הקדש, מהיכי תיתי למפטריה? אלא ודאי כיון שכתוב „שדך" דממעטינן מיניה של אחרים ושל גבוה, הוי אמינא שגם בהקדש אין שביעית נוחגת, בא הכתוב להודיענו שלגבי הקדש הדר אהדריה קרא באמרו „שבת לה", ולגבי הפקר נשאר המיעוט „שדך".

אמנם הרמב"ם לא הביא כלל דינו של התוספתא הנ"ל לחייב הקדש, וכבר העיר על זה המשנה למלך בריש הלכות שמיטה ויובל, וכיד איתן יישב את דברי הרמב"ם כי מדברי הירושלמי גופא מוכח שם שהלכה זו נדחתה, ואשר אנכי אתזה בס"ד ליישב דברי הר"ם שלא הביא דין זה לחייב הקדש בשביעית, כי מן הבבלי מוכח נגד דינו של הירושלמי, דהנה במשנה (מכות כ"ב) אמרו „יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין, החורש בשור וחמור והן מוקדשין וכלאים בכרם ובשביעית ויום טוב וכהן ונזיר בבית הטומאה", קא שקלו וטרו שם בגמרא טובא

האם משכחת עוד לחייב בחרישה זו, ועל כולם משיבה הגמרא ודחי לה, ואמרו שם „מתקיף לה רב הושעיה וליחשוב נמי הזורע בנחל איתן, ואזהרתיה מהכא (דברים כ"א) אשר לא יעבד ולא יזרע?" אם כן בחרישה אחת יכול להתחייב בעוד לאו? והקשו שם בתוספות למה לא חשו בגמרא ליישב גם קושיא זו שהקשו על המשנה? אמנם הדבר נכון, אם נגיד כי הבבלי לא סובר כדברי הירושלמי כי הדר אהדריה קרא להקדש, ונשאר הכתוב „שדך" למעוטי של אחרים ושל גבוה מדין שביעית, שוב לא קשה קושיית ר' הושעיה כי אם יחשוב נחל איתן שאסור לזרוע בו מכה הקדש, לא יתוסף על ידי לאו חדש, כי אז יפול הלאו של שביעית. שאין שביעית נוהגת באדמת הקדש והפקר שאיננה „שדך" ובין כך לא ישארו רק שמונה לאוין ולכן לא חשיב נחל איתן. כי הנה מוצאים אנו שכל הציוויים שפרטה התורה בקשר לעריפת עגלה מדין הקדש נגעו בה, כך היא סברת הש"ס בהרבה מקומות. (קדושין נ"ז) עגלה ערופה אסורה בהנאה משום ד„כפרה" כתיב בה כקדשים, (מגילה כ"א) אין עורפין אלא ביום, „כפרה" כתיב בה כקדשים, ועוד. ובמק"א מבואר (בריתות ו') דמועלין בעגלה ערופה גם אחרי עריפתה, גם אחרי שנעשתה מצותה, ולא ילפינן מכאן לשאר מקומות משום דהוי עגלה ערופה ובגרי כהונה שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין. וראה בכסף משנה (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק י') שמיישב פליאת הרשב"א על הרמב"ם כי עגלה ערופה אסורה בהנאה משעה שתרד לנחל, ושוב פוסק הרמב"ם שאם נמצא ההורג עד שלא תערף העגלה תצא ותרעה בעדר, ושואל הרשב"א כי הרמב"ם מוכח שטרא לבי תרי בגמרא מוכח שמי שסובר, עד שלא נערפה העגלה נמצא ההורג תצא ותרעה בעדר, בעל כרחך לדידיה לא נאמרה עגלה ערופה רק לאחר עריפה, ומיישב הכסף משנה דסובר רבינו „שאני עגלה דאדעתא שימצא ההורג לא אקדשוה ואיגלאי מלתה דהקדש טעות הזה, כי מעיקרא מסקי אדעתייהו שימצא ההורג ולא גמרי ומקדשי למקרה זה", ראה שם במשנה למלך שהקשה על הרמב"ם שפוסל עגלת בת שתי שנים ויום אחד, הלא קיי"ל שעות פוסלות בקדשים, אם כן תפסל העגלת שכולם תפסו דמטעם הקדש נגעו בה, ויש להביא חבילות של ראיות על זה. ומובן שזה לא רק על עריפת עגלה ממש, כי אם על כל העבודות הקשורות בה, ובכללם איסור הזריעה ועבודה בנחל איתן גם כן מטעם הקדש הוא כי הלא שם נעשו העבודות עם העגלה שהחשיבוה להקדש. וראיה ברורה לזה שגם הענינים הקשורים בנחל איתן גם כן מטעם קדשים אתינן עלה, דהנה במשנה (סוטה מ"ח) אמרו „ומורידין אותה לנחל איתן, איתן משמעו קשה, אף על פי שאינו איתן כשר" ופירש רש"י „דלא כתיב ביה עכובא ולא נאמר אלא למצוה", וקשה הלא כתבו התוספות (מנחות ל"ה ד"ה ואם) דאם דרשינן מקרא אז זה מעכב, דלא בעינן שנה עליר הכתוב לעכב רק בקדשים יעיי"ש? אלא ודאי נחל איתן גם כן מטעם קדשים אתינן עלה, כי „כפרה כתיב בה כקדשים" זה סובב על כל הקשור עם עבודות הכפרה של העגלה, ולכן כיון דלא שנה עליו הכתוב אין האיתן מעכב.¹

(1) הרב המחבר שליט"א הרבה בראיות להוכיח שעגלה ערופה יש לה דין קדשים.

והוא דבר שאין מי שחולק עליו. אולם השאלה העיקרית היא על מקור איסור הזריעה

זכיון שראה הרמב"ם שהבבלי סובר שאין שביעית נוהגת בקרקע של הקדש לכן לא הביא בספרו את דינו של הירושלמי שמרבה מן הכתוב „שבת לה“ שגם דבר שהוא לה' קדושת שביעית חלה עליו, ואנו חוזרים לדין הפשוט בכל הש"ס שכיון דכתיב „שדך“ בא למעוטי שדה שאין לו בעלות עליו. וכאמור שפלוגתת הבבלי והירושלמי סובבת רק על הקדש אם נוהג בו דין שביעית, כיון דהדר אהדריה קרא באמרו „שבת לה“. אבל לגבי הפקר שאין לנו רבוי מפורש עליו, פשיטא שאין דין שביעית עליו כיון שאיננו „שדך“.

ג. אכן יש לשאול על מה שכתבנו ש„שדך“ ממעט של אחרים ושל גבוה, שהרי „שדך“ נדרש לענין אחר בתורת כהנים פרשת בהר: „כי תבואו, יכול משבאו לעבר הירדן, תלמוד לומר אל הארץ, אל הארץ המיוחדת, יכול אפילו באו לעמון זמואב, ת"ל אשר אני נותן לכם ולא לעמון ומואב, ומנין אתה אומר כבשו ולא חלקו, חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות, חלקו לבתי אבות ואין כל אחד ואחד מכיר את שלו יכול יהו חייבין בשמיטה, ת"ל שדך, עד שיהא כל אחד ואחד מכיר את שדהו, כרמך עד שיהא כל אחד ואחד מכיר את כרמו, נמצאת אומר כיון

של נחל איתן שנערפה בו העגלה ובוה אין לו שום ראייה כי מה שכותב „ומובן שזה לא רק עריסת עגלה ממש כי אם על כל עבודות הקשורות בה ובכללם איסור הוריעה ועבודה בנחל איתן ג"כ מטעם הקדש הוא כי הלא שם נעשו העבודות עם העגלה שהחשיבות לקודש“, בזה יש מקום לבע"ד לחלוק ולומר פלגינן דיבורא — העבדות הקשורות בה ודאי דין קדשים הוא שהרי העבודות בנחל נעשות עם העגלה ובה יש דין קדשים, וע"כ יפה אמרו בזה „אעפ"י שאינו איתן כשר“ שלא נאמר בירידת העגלה דבר זה אלא למצוה ולא לעיכובא וכמו בכל קדשים שלא שנה עליו הכתוב לערב. אבל הנחל איתן עצמו מה שייך הוא לקדשים וכי הכפרה בו נעשית, והרי היא אינה אלא בעגלה, והוא אינו אלא מקום העשי' ואמצעי שעל ידו נעשית הכפרה שבעגלה. וגדולה מזו מצינו לתוס' בכמה מקומות (זבחים מ"ז ד"ה איזהו וס"ג) שאין צורך בסכין של שחיטת קדשים כלי שרת, ואעפ"י שעיקר עבודת הקרבן מתחילה מזה, וכן אמרו שהגורלות היו של עץ ולא נתקדשו, אעפ"י שעליית הגורל מעכבת משום ששנה בה הכתוב לעכב (יומא ל"ט, א' וב') והיינו ככל קדשים, אעפ"י לא היה צריך לזה שום קדושה בגורלות עצמם, ואף אנו נאמר אמנם העגלה ערופה קדשים היא אבל נחל האיתן באמת אין בו שום ענין לקדושה כלל.

וע"י מנ"ח (מצ' תקל"א) שיש לערוף בנחל של הפקר ואם אין מוצאים אלא של יחיד צריכים לקנותו ממנו כי איך יאסרו עליו בע"כ, אך אם עברו וערפו נאסר הקרקע ול"ש אא"א דש"ש כי אינו תלוי במחשבתו (והוא עפ"י התוס' יבמות ס"ג: ד"ה אא"א), ואם איסור הנחל איתן הוא מדין הקדש, הרי א"א מקדיש דש"ש, א"ו נוקט המנ"ח כדבר פשוט שאין זה איסור מצד הקדש אלא איסור ככל איסורי תורה.

ועפ"י המנ"ח הנ"ל שהנחל איתן הוא של הפקר או של ציבור יש קצת להוכיח להיסך ששביעית נוהגת בשל הפקר וציבור שאל"כ מה מקשה ר' אושעיא מנחל איתן, הרי באופן זה לא עבר בשל שביעית, (וממה שלא חשו בגמרא לקושיתו אין שום ראייה שהרי י"ל חזי ושייר וכמש"כ התוס', שהרי תירוצם מוכרח לענין שאר הקושיות שמקשה שם בגמרא), וצע"ק.

ה ע ו ר ך

קא

שעברו את הירדן נתחייבו בחלה בערלה ובחדש, לארבע עשרה שנה נתחייבו במעשרות, התחילו מונין לשמיטה, לעשרים ואחת שנה עשו שמיטה, לששים וארבע עשו יובל".

אולם נראה שהגמרא שלנו אינה סוברת דרשה זו שבתר"כ כי הנה בערכין (י"ב) יש רק חשבון היובלות שמונה בתר"כ ומתוך זה מוכיחה הגמ' שלא מנו בי"ד שנים ראשונות, אבל אינה מביאה דרשת התר"כ שלא יתכן כלל מנין. חשבון זה מובא בצורה אחרת קצת גם בקדושין (מ') "תניא ר' יוסי אומר גדול תלמוד שקדם לחלה ארבעים שנה, לתרומות ומעשרות חמשים וארבע, לשמיטין ששים ואחת..." ורש"י שם מפרש שתרומות ומעשרות לא נהגו כל י"ד של כיבוש וחילוק מטעם דכתיב "תבואת זרעך" שיהא כל אחד מכיר חלקו, אבל על שמיטין ויובלות לא אמר שם טעם. ובטעם הדבר נראה דהנה לכאורה למה לא נתחייבו בשמיטה תיכף שנכנסו לארץ, ואי משום דכתיב "שדך", הלא אמרו (עבודה זרה נ"ג) "ארץ ישראל ירושה היא להם מאבותיהם" (שהרי לאברהם נאמר כי לך אתננה) אם כי לאחר שחלקו השדות בגורל, יש לומר הוברר הדבר למפרע שזה הי' חלקו ושדהו מאז ולמה לא נחשוב את זה "שדך" גם לפני כיבוש וחילוק לדעת הסובר יש ברירה, שהרי הוברר הדבר שזה חלקו המגיע לו, ולמה לא נתחייבו בשביעית גם בשנות הכיבוש והחילוק? אמנם הדבר נכון, דמבואר (סנהדרין פ"ו) "סתם ספרא (תורת כהנים) רבי יהודה", ולפי מסקנת הגמרא (יומא נ"ו) רבי יהודה לית ליה ברירה, וע"כ שפיר אמר בתורת כהנים כי בשבע שכיבשו ושבע שחילקו לא נהגה שביעית שזה לא נקרא "שדך", שאין כל אחד ואחד מכיר את שלו, כיון דסבירא ליה אין ברירה. אבל לרבי יוסי שהוא בעל הברייתא שם בקדושין וגם בערכין) דסבר ליה (קנינין פרק א', ועי' תוס' גיטין ע"ג) יש ברירה: "רבי יוסי אומר שתי גשים שלקחו את קניהם בעירוב או שנתנו דמי קניהם לכהן, לאיזו שירצה כהן יקריב הטאת, ולאיזו שירצה כהן יקריב עולה, בין משם אחד בין משני שמות". אם כן אי אפשר למעט שבע שכיבשו ושבע שחילקו מדין שביעית מכח הדרש של "שדך", דכיון דארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו, נמצא שלאחר שחלקו נאמר יש ברירה שנפל לו חלקו ושפיר נקרא "שדך", ולכן לא הזכירו שם בגמרא את הדרש של תורת כהנים.

אמנם הדבר טעון עוד בירור בשיטת התלמוד שם בערכין. נהי דמחשבון הכתובים נראה שלא נהגו שביעית כל י"ד שנים שכיבשו ושחילקו, אמנם מה הוא הבסיס ההלכותי לזה לפטור י"ד שנים אלו מדין שביעית אחרי שביררנו למעלה שלדעת רבי יוסי זה נקרא "שדך"?

ונראה לי השערה חדשה, דהנה רש"י (ערכין י"ב) מפרש בדבור המתחיל: ומשני הנך תלת שנין דאגלינהו סנחריב עד דאתא ירמיהו ואהדרינהו וכו' אומר בזה"ל כלומר הנך שלש שנים שצר סנחריב עליהן דכתיב (מלכים ב' י"ז) ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שומרון ויצר עליה שלש שנים ולא היה להם פנאי לחרוש ולזרוע ולא מנו שמיטין ויובלות לא קא חשיב להר". והגאון "חזון איש" שליט"א (חזון איש הלכות שביעית סימן ג') מתפלא על דברי רש"י אלו "צריך עיון מה טעם הוא זה, וכי חובה לחרוש ולזרוע בשאר שני שבוע" ואיך זה קובע את חשבון שמיטין ויובלות?

ופלא על הגאון חזון איש שליט"א שלא העיר כי מקור דברי רש"י אלה הוא בתורת כהנים (פרשת בהר) „שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך, מה תלמוד לומר? שיכול אף שנת היובל תעלה למנין שני שבוע? תלמוד לומר שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך, שנת זרעים עולה למנין שני שבוע ואין שנת היובל עולה למנין שני שבוע“. וסובר רש"י שפירוש „שני זרעים“ הכוונה בין אם השנה אינה בת זריעה מצד איסור יובל, ובין העכוב של הזריעה הוא מצד סיבה אחרת, כגון: מלחמה וכי' כיון שאין השנה בת זריעה אינה נחשבת במנין היובלות. וכיון דאיתת להכי יש לנו הסבר למה בשבע שנים שכיבשו ושבע שחילקו לא נהגה שביעית אף לתלמוד שלנו שלא לומד את מיעוטא ד„שדך“? דכיון דהיו עוסקין בכיבוש ובחילוק, במלחמות וכי' ולא היו השנים שנות זריעה — כדעת התורת כהנים וכשיטת רש"י הנ"ל — שוב לא נהגה בשנות אלו דין שביעית עד אחרי י"ד שנים של כיבוש וחילוק.

ומעתה י"ל לפי מה שאנו נוקטים בדאורייתא אין ברירה מ"מ גמרא דילן סוברת שאין צריך ססוק ד„שדך“ ע"ז כיון שאין שנים אלה „שני זרעים“ ומיותר „שדך“ לענין של אחרים ושל הפקר.

אכן ע"י רמב"ם (פ"י משמטה) שהביא ת"כ הנ"ל להלכה, וא"כ נראה שאינו סובר מה שכתבנו שגמרא שלנו חולקת על הת"כ, וצ"ע.

ד. ויש להעיר עוד מה על מה שהעלינו למעלה שאין איסור עבודת קרקע בשביעית בשדה שאין לו בעלות עליה מדכתיב „שדך“, דכיון דיש בשביעית מלבד הלא תעשה גם מצות עשה, כמו שכתב הרמב"ם (פרק א' מהלכות שמיטה ויובל) „מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' ונאמר בחריש ובקציר תשבות“, וגבי העשה לא כתיב „שדך“ למעוטי הפקר, אם כן אכתי יש כאן איסור עשה בקרקעות הפקר? וכבר עורר דבר זה בס' תורת הארץ. מחלוקת כעין זו כבר היתה בין גדולי הפוסקים (ראה תשובת מהרי"ט ח"ב נ"ח, מנחת חנוך מצוה ק"ב) אם המצות עשה קשורה עם הלא תעשה וכל מקום שאין לא תעשה לא עובר גם על העשה, או שהעשה באה להוסיף איסור גם במקום שאין הלא תעשה. שאלה זו נתעוררה בין הפוסקים באם יהודי מעביד ע"י גכרי את שדהו בשביעית אחרי שהוא לא עובד ולא עובר על איסור „שדך לא תזרע“ האם עבר על עשה של „ושבתה הארץ“?

גם גבי חמץ מעיר המהרש"ל (בהגהותיו על הסמ"ג) שאם הפקיר את החמץ ושוב לא עובר על „בל יראה ובל ימצא“ אמנם עשה ד„תשביתו“ עוד לא קיים, דשם לא כתיב מיעוטא ד„לך“. ונראה דדבר זה תלוי באשלי רברבי. דהנה גבי שבת יש גם כן עשה ולא תעשה, (רמב"ם פרק א' מה' שבת) „שביתה בשבת ממלאכה מצות עשה שנאמר וביום השביעי תשבות, ועובר גם על לא תעשה שנאמר לא תעשה כל מלאכה“, וכותב הרשב"א (יבמות ר') דאין איסור העשה רק באותן המלאכות שהוא עובר עליהן בלא תעשה, אבל במקום שאין הלאו דלא תעשה כל מלאכה, אין גם העשה דשבות, אבל הרמב"ן (בפירושו על התורה ויקרא כ"ג כ"ד) כותב „שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה אפילו מן הדברים שאינן מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול המדות והתבואות, ולמלא החבית יין לפנות הכלים מקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתותיה נעולות

בלילה, יהיו עומסים על החמורים יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו... לדברים וכיוצא בו שכל זה אין בו משום מלאכה, לכך אמרה התורה — שבות, שיהיה יום שבתה ממלאכה, הרי שלדעתו העשה הוא ענין נוסף על דברים שאינם נכללים בתוך הלא תעשה. אמנם מלבד שמשמעות כל הפוסקים והרמב"ם בראשם שאין על כל הדברים האלה משום עשה דאורייתא של שבתה, ואין העשה רק על דברים הנכללים בתוך הלא תעשה של „לא תעשה מלאכה“, הנה בענין שלפנינו יש ראייה מגמרא מפורשת שבשדות הפקר אין בו עשה של שביעית גם כן, ואפילו נגיה שבשדה של ישראל אם אין הוא עובד בעצמו רק על ידי זכרי, ואינו עובר על הלאו של שביעית יש כאן איסור עשה — כדעת המנחת חנוך ועוד — הנה בהפקיר שדהו אין כאן איסור עשה כלל בעבודת קרקע, שהרי כך אמרו (עבודה זרה ט"ו) „אמר ליה אביי וכל היכא דאדם מצווה אסור, והרי שדה דאדם מצווה על שבתת שדהו בשביעית...“ הרי בפירוש שהוא רק מצווה על שבתת „שדהו“ אבל בשדות שאין לו בעלות עליו אין בה לא הלא תעשה ולא העשה של שביעית.